

Kateřina Nedbálková: *Matky kuráže: Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*

Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 119 s.

Kateřina Nedbálková se ve svých pracích dlouhodobě orientuje zejména na gender, jeho reprodukci a subkulturu homosexuálů. Nejinak je tomu i v její dosud poslední monografii *Matky kuráže: Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*, která (alespoň částečně) zaplňuje jedno z bílých míst české sociologie, kterým je homoparentita. Toto téma se u nás dočkalo svého ucelenějšího zpracování vůbec poprvé. Jak přitom správně podotýká Pierre Bourdieu (*Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum 2000): „Gayské a lesbické hnutí svou existenci a svou symbolickou aktivitou, ale i explicitně diskursy a teoriemi, jež plodí nebo vyvolává, klade určité otázky, které patří k těm nejvýznamnějším a které jsou pro někoho zcela nové.“ Vraťme se ale zpátky k *Matkám kuráže*. Publikace propojuje jak čtyřletý etnografický výzkum samotné autorky, který probíhal v sedmnácti převážně lesbických rodinách po celé České republice a čítal přes 750 normostran dat, tak výzkumy zahraniční, čímž nabízí velmi zajímavé srovnání nejen vnímání samotné homoparentity v jednotlivých obdobích a státech, ale také různých přístupů k samotnému výzkumu.

Autorka své cíle definuje ve čtyřech základních oblastech: „Výzkumná část se dělí na čtyři části, kterými jsou: (1) cesty k rodičovství, (2) příbuzenské sítě nově založených rodin i rodin původu (tedy rodin, ze kterých ženy vzešly), (3) vztah lesbických žen k lesbické komunitě a reprezentacím lesbicství a homosexuality obecně a (4) děláni genderu v homoparentální rodině.“ (s. 10) Základní otázkou, která se průřezově nese celou knihou, je, zda „vede homoparentita k přehodnocení definice rodiny nebo jí pouze rozšiřuje?“.

Publikace je členěna do deseti kapitol, pomyslně ji však lze rozdělit na dvě části,

konceptuální a empirickou. V první části najdeme kritický výklad vybraných sociologických teorií, které se váží k pojmu a pojetí rodiny. Proti klasickému vymezení, které přináší Freudova teorie rodiny a funkcionalismus, staví do kontrastu interpretační přístupy. Interpretativismus nepopisuje funkci ani procesy v rodině jako historicky nebo psychologicky podmíněné univerzálie, ale klade důraz na interakční dynamiku a jednotlivé aktéry, kteří rodinu tvoří. Kritickou reflexí přitom upozorňuje na nejednoznačnost i fluidní povahu pojmu rodina, stejně jako pojmu sexualita. Tato část knihy poskytuje čtenáři ujasnění terminologie, které je bezesporu vítané, zejména proto, že už samotné pojetí rodiny se s přechodem k moderní společnosti značně odchýlilo od své tradiční definice. Stejně tak její význam je v dnešní době odlišný a homosexuální rodiny nelze označit pouze za okrajový společenský fenomén. Přes další zmíněné autority a podrobnější rozbor funkce rodiny v současné (pozdně) moderní společnosti autorka volně směřuje až k zahraničním výzkumům homoparentity.

V angloamerickém prostředí započaly tyto výzkumy, ze zcela praktických důvodů už v 70. letech minulého století. Během rozvodových řízení se o svěření dítěte do péče mohl, po prolomení tabuizace homosexuality a jejího vyškrtnutí ze seznamu mentálních poruch, ucházet i homosexuální rodič. Kvůli této možnosti soudci požadovali odborné posudky znalců. Měli jim zodpovědět otázku, jaký vliv by toto případné svěření mohlo mít na psychologický i sexuální vývoj dítěte. Jako stěžejní výzkum homoparentity ve Spojených státech amerických je uváděn výzkum Richarda Greena. Později byl ovšem kritizován pro svou nereprezentativnost i velké množství faktografických chyb. Problém, který je vzhledem ke všem výzkumům homoparentity nutno zmínit, souvisí s fenoménem tokenismu, tzn. že si respondenti uvědomují, že svou odpověď nereprezentují jen sebe, ale celou část subkultury (která je navíc

v této otázce hodnocena spíše negativně), a mohou se snažit odpovídat ne striktně pravdivě, ale také lživě: „Lesbické rodiny se snaží neztratit tvář dobré rodiny, která je založena na stabilním a monogamním partnerském vztahu a poskytuje všestrannou péči svým dětem.“ (s. 110) Celý výzkum je navíc vřdy o to složitější, že sexualita je prakticky nezměřitelná. Např. metoda faloografie používaná nejčastěji k diagnostice sexuální orientace vykazuje velké množství nepresností.

Do této chvíle Nedbálková pouze shrnovala a třídila informace vzešlé z prací jiných autorů. Logickým pokračováním a pomyslnou druhou částí knihy je pak její samotný etnografický výzkum v českých homosexuálních rodinách. Přes nelehký úkol, kterým zajištění potřebného vzorku lesbických rodin na našem území určitě je, se Nedbálkové podařilo získat 17 párů. Podle výzkumu Jaroslava Zvěřiny a Petra Weisse se přitom k homosexuální orientaci v ČR přihlásilo pouze 3,1 % žen (*Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál 2001). Věkový rozptyl respondentů byl od 24 do 52 let a většina žen spadala do vyšší střední třídy. Pomocí pozorování, rozhovorů v rodinách a vlastních terénních poznámek pak autorka hledala odpovědi na otázky zmíněné v úvodu.

První z témat „cesty k rodičovství“ pokrývá jak plánované, tak improvizované strategie otěhotnění. Upozorňuje zde na problém asistované reprodukce, která je u nás homosexuálním párům zapovězena, i když na zahraničních klinikách je možná. Tento zákaz přivádí páry toužící po dítěti do obtížné situace, ve které jsou do značné míry odkázány pouze samy na sebe. Dále se autorka věnuje faktorům determinujícím, která z partnerek se stane biologickou matkou. Většina žen uvádí, že „ženské/mužské“ role nejsou striktně rozděleny, což může být pro nezainteresovanou veřejnost zajímavé zjištění. Mateřství jedné z žen je pouze otázkou vzájemné domluvy. Bývá navíc nepsaným pravidlem, že jedna

z partnerek touží po tom být matkou více než druhá. Problematické bývá rozdělení rolí jen v určitých situacích, jako je např. řízení auta, které bývá tradičně mužskou doménou. Dále ženy shodně uváděly, že obzvláště krizový je okamžik porodu dítěte, při kterém se jeho sociální, tj. nebiologická matka často cítí odstrčená a izolovaná. Aby bylo možné tuto zdánlivou bariéru překonat, je patrná snaha sociální matky co nejvíce se do rodiny integrovat, např. pojmenováním dítěte křestním jménem sociální matky nebo vyjádřením integrity rodiny změnou příjmení na společné.

Jak již bylo řečeno výše, homosexuální soužití je velmi egalitářské. Tradiční rozdělení rolí v každodenním životě, že jedna z žen je spíše „pečovatelka“, zatímco druhá se soustředí na kariéru, je ryze praktického rázu. Práce v domácnosti není totiž ženami chápána jako podřadná, ale naopak. Každá z dotazovaných žen si byla vědoma toho, že tímto jasným (ne)rozdělením rodiny na mužské/ženské role může dojít k narušení genderových stereotypů, které dítě převeze. Dětem se proto v tomto ohledu nadstandardně věnovaly a snažily se jim přiměřeně k věku vše vysvětlovat. Aby ratolesti měly i mužské vzory, začleňovaly matky aktivně do života děti dědečky, strýčky, kamaráda apod. Velmi vážným praktickým problémem, spojeným také se společnou výchovou dítěte, který bych ještě chtěla zmínit, je, že v případech úmrtí biologické matky v českém právu takřka neexistuje možnost, aby o dítě dále pečovala druhá z žen, tj. matka sociální. Drobná slabina této části knihy spočívá v tom, že sice velmi podrobně popisuje homoparentální rodinu, ale pouze z pohledu samotných matek. Jen velmi málo reflektuje pohled jejich blízkého okolí a už se dále nevěnuje pohledu samotných dětí žijících v těchto rodinách. Přitom si myslím, že právě pohled dětí by byl bezesporu přínosný. Pokud se navíc snažíme zodpovědět otázku, jestli má život v homoparentální rodině vliv na vývoj dítěte, byl by i více než žádoucí.

Na základě výše uvedeného musím publikaci hodnotit ambivalentně. Na jednu stranu je opravdu zajímavá, nabízí spoustu otázek, které nutí čtenáře k hlubšímu zamyslení nad danou problematikou. Za všechny uvedu namátkou např. praktický problém s názvoslovím rodičů v homoparentální rodině. Přes svou odbornost (původně šlo o habilitační práci) jsou *Matky kuráže* navíc čtivou a dobře srozumitelnou knihou, a to i pro laickou veřejnost. Na druhou stranu, většinu rozsahu knihy zabírá shrnutí teorií a výzkumů jiných autorů. Řekla bych, že terénní výzkum autorky skýtal daleko větší potenciál a zasloužil by větší množství prostoru, než mu bylo v knize dáno. I přes tuto výtku však mohu tuto monografii doporučit.

Barbora Kubicová

Jan Váně: *Komunita jako nová naděje? Náboženské (ne)institucionalizované komunity z pohledu sociologie náboženství*

Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni
2012, 188 s.

Knihy plzeňského sociologa Jana Váněho *Komunita jako nová naděje? Náboženské (ne)institucionalizované komunity z pohledu sociologie náboženství* je jedním z příspěvků utěšeně se rozrůstající sbírky publikací spadajících do kategorie české sociologie náboženství. Tato žeň knih vydaných v posledních dvou letech již zaznamenala ohlas od odborné obce volající po jejich důkladné diskuzi a reflexi. Spis Jana Váněho zaujal místo vedle titulů např. od Karla Černého, Radka Tichého a Martina Vávry či Romana Vida. Tato díla společně vytváří pestrou škálu témat a přístupů, mezi nimiž má recenzovaná kniha jistě své místo a potenciál přitáhnout z různých důvodů řadu čtenářů.

Problémová situace dnešní společnosti (Váně používá pojem pozdní moderna) je podle autora charakteristická dvěma rysy.

Jednak pluralitou všech subsystémů, jednak (zřejmě z ní vyplývající) nejistotou. S tímto baumanovsky tekutým stavem se lidé, podle něj, vyrovnávají mimo jiné dvěma způsoby, o kterých kniha pojednává – návratem k náboženství (jako pevnému bodu, ke kterému se lze vztáhnout) a příklonem ke komunitě (jako obraně proti vsudypřítomné individualizaci). Spojení těchto dvou znaků nám tak vymezuje předmět výzkumu jako problematiku náboženských komunit. Hned v úvodu je však třeba upozornit na fakt, že autor řeší ve své knize nejen tento jeden námět, ale spíše několik dílčích témat, která ovšem spojuje do jednoho celku. Tím vytváří poměrně neotřelý, zřejmě sobě vlastní pohled. První rovinou, na kterou odkazuje již název díla, je tedy výzkum náboženských (ne)institucionalizovaných komunit. Zde se Váně opírá o vlastní etnografický výzkum realizovaný ve dvou komunitách spadajících do plzeňské diecéze. Druhou rovinou je sonda do katolické církve, kde vychází jednak z makrodat ze Sčítání lidu či mezinárodních výzkumů European/World Value Study, ale také z rozhovorů s informátory z řad církve a politiků. V obou dimenzích výzkumu nemůžeme autorovi upřít přínos, kterého svým sběrem primární dat dosáhl. U informátorů z řad katolické církve autor volil osoby (celkem pět) s různou mírou publicity, postavení a respektu v církevní hierarchii. V případě politiků byly dvě ze tří dotazovaných osob součástí vrcholové politiky. Při výzkumu komunit se autor zaměřil na důvody jejich vzniku a otázku jejich adaptace a etablování ve veřejném prostoru. V případě katolické církve se zabývá především její schopností prosazovat do veřejné diskuse svá vlastní témata a prezentovat tak svůj názor. Problematika nastolování témat je analyzována perspektivou agenda setting, s jejíž aplikací se v sociologii náboženství běžně příliš nesetkáváme. V této teoretické koncepci se agendou rozumí soubor nedůležitějších problémů, které jsou typické pro daný sociální systém. Tyto pro-